

prijs € 3,95 jaargang 23, nummer 1, maart 2019

Spiering-ijsvisserij: levensgevaarlijk

Schipper Luyt Gerrits en zijn gezin

Hendrik Dalhuisen

Vittepraetje

Kwartaalblad van de historische vereniging HERDEREWICH

ISSN 1386-1481

inhoud

Van de redactie (Ed van der Heijden).....	2
Eindejaarsinterview (Matty Moggré).....	3
Prikbord.....	4
Boek over het Oude Stadhuis van Harderwijk (Govert van der Boom).....	4
Agenda.....	5
Gelderse Academie.....	5
Exposities Stadsmuseum Harderwijk.....	5
Spiering-ijsvisserij: levensgevaarlijk (Robert Oosterhof).....	6
Schipper Luyt Gerrits en zijn gezin (Gerard Luiting).....	10
Belgische soldaat (Niek de Jong).....	12
Depot voor buitenlanders 1919- 1922 (Jan Klein).....	13
Hendrik Dalhuisen, onderwijzer en onderzoeker (Anne Vermeer).....	16
Van alles wat ver-EEUW-igd (75) (Gijsje Verwijs).....	21

Van de redactie

Als u dit leest is het maart en dan zal het wel wat minder koud zijn dan nu ik dit voorwoord zit te schrijven.

Het hoofdartikel is wel een echt winterverhaal. Robert Oosterhof heeft een verhaal geschreven over spieringvisserij in de winter op de dichtgevroren Zuiderzee. Dat was blijkbaar niet zonder gevaar, zoals u kunt lezen.

Eind vorig jaar was het honderd jaar geleden dat de Eerste Wereldoorlog was afgelopen. In dit Vittepraetje nog 2 verhalen die te maken hebben met het Belgenkamp. Niek de Jong haalt één van de geïnterneerde militairen uit de vergetelheid en Jan Klein vertelt wat er met het Belgenkamp is gebeurd nadat de Belgen naar huis terug waren gekeerd. Het heeft nog een aantal jaren gefunctioneerd als depot voor buitenlanders, die na de oorlog nog niet direct naar huis terug konden keren.

Al een aantal jaren geleden kregen wij een verslag van de zoektocht van Gerard Luiting naar zijn voorouders. Luyt Gerrits was een schipper uit Amsterdam, die in de loop van de 16e eeuw naar Harderwijk kwam en hier een bestaan opbouwde. Luyt zelf is aan het eind van zijn leven naar Amsterdam terug gekeerd, maar zijn kinderen, die in dit artikel kort worden beschreven, zijn in Harderwijk gebleven. Veel van de Luitings in Harderwijk stammen van Luyt Gerrits af.

Hendrik Dalhuisen was rond 1900 onderwijzer in Harderwijk. Hij was een veelzijdig man, want hij was ook onderzoeker en fotograaf. Anne Vermeer – zijn opa Andries Vermeer was een collega en boezemvriend van Hendrik – schreef een biografie over deze bijzondere Harderwijker.

Tenslotte vindt u aan het eind van dit Vittepraetje het tweede deel van aflevering 75 van 'Van alles wat ver-EEUW-igd', geschreven door Gijsje Verwijs – ten Hove. In het vorige nummer is al aangekondigd dat dit het laatste deel van deze rubriek is. Bijna 20 jaar heeft Gijsje deze rubriek in ons kwartaalblad gevuld. Gijsje blijft gelukkig nog wel de eindredactie doen.

Op het Prikbord ziet u wetenswaardigheden, onder andere de reactie op de vraag waar de Asbestdelver gebleven is.

Veel leesplezier. Wij horen graag uw reactie.

Ed van der Heijden

Afbeelding op voorblad: Spiering-ijsvisserij op Zuiderzee

BESTUUR
Voorzitter
Matty Moggré
voorzitter@herderewich.nl
tel: 0341-417460
Secretaris
John Wetzels
secretaris@herderewich.nl
Penningmeester
Karel Kok
penningmeester@herderewich.nl
Leden:
Leen Karssen
bibliotheek@herderewich.nl
Martijn Pijnenburg

REDACTIE
Hoofdredacteur
Ed van der Heijden
Eindredacteur
Gijsje Verwijs-ten Hove
Redacteuren
Lex Schuijl, Jan Ruijne
Adviserend lid
Martijn Pijnenburg

VERSPREIDINGSTEAM:
Wim Buitenhuis
jowi34@solcon.nl
tel: 0341-412735
Ben Companjen
Karel Chr. Uittien

LEDENADMINISTRATIE
Karel Kok
penningmeester@herderewich.nl
tel: 06-19957923

WERKGROEPEN:
Archeologie:
Jeroen Dielemans
archeologie@herderewich.nl
Commissie Naamgeving:
Niek de Jong
Commissie Ruimtelijke Kwaliteit:
Desirée van Liempt
Genealogie:
Renate Uittien-Jacobs
genealogie@herderewich.nl
Kroniek van Harderwijk:
Wietse Hummel
Hierden:
Evert Jacobs
hierden@herderewich.nl
Ornamenten Kunstwacht:
Karel Chr. Uittien
Coördinator vrijwilligers Vischpoort:
Joek en Harry Huijgen
Webmaster:
Otto Büttner
webmaster@herderewich.nl

BEZOEKADRES:
Vischpoort, ingang Schapenhoek 9,
Harderwijk
Huismeester Vischpoort:
Karel Kok
huismeester@herderewich.nl
tel: 06-19957923
Wim Petersen
Leden en niet-leden kunnen van de
Vischpoort gebruik maken voor het viereen
van een feestje o.i.d. Informatie bij de
huismeester.

CONTACT
www.herderewich.nl
IBAN: NL93 INGB 0003 0361 92

VITTEPRAETJE
Kwartaalblad van de
historische vereniging
HERDEREWICH
redactie@herderewich.nl

Sluiting aanleveren kopij voor het
volgende Vittepraetje is 28 april 2019

OPMAAK, DRUK
gewoonton
www.gewoonton.nl

Niets uit deze uitgave mag zonder toestemming van de redactie worden overgenomen voor commerciële doeleinden of ten behoeve van andere publicaties. De redactie behoudt zich het recht voor, in overleg met de schrijver, een artikel in te korten. Overname van een artikel is alleen mogelijk na toestemming van de auteur en de redactie. Het redactiestatuut is -voor hen die daar behoefte aan hebben- op te vragen bij het secretariaat.

Eindejaarsinterview

Tijdens het 'eindejaarsinterview' voor Veluwe FM vroeg interviewer Henk Eijsenga: "Als je terugkijkt naar 2018, waar ben je dan het meest blij mee?" Een prikkelende vraag. Er is veel gebeurd in 2018, maar wat was nou het mooiste moment? Zeg jij het eens! Ik zeg:

- Een mooi moment was de avond van de haringparty. We hadden een verzoek ingediend voor een bijdrage aan de vernieuwing van onze huisstijl. En we kregen een prachtige cheque!

- Toen konden we aan de slag. Er is lang en veel over gesproken, maar het resultaat mag er zijn! We gaan er in 2019 voortvarend mee aan de slag.

- Een mooi moment was de oprichting van de stichting Historisch Kenniscentrum Harderwijk en de opening ervan in het Stadhuis. Ook daar gaan we in 2019 actief mee verder.

foto: opening HKH door wethouder De Jong

- En de stichting Joods Erfgoed Harderwijk is opgericht. Nee, eigenlijk ben ik niet blij met al die aparte stichtingen, we zouden in Harderwijk veel meer kunnen halen uit samenwerking en samengaan. Soms is het praktischer om wel een aparte rechtspersoon te hebben, soms komt zo'n initiatief juist voort uit samenwerking.

Wij verwelkomen de leden:

G.J.V. Ober, W. Seijbel, G.H. van Splunter, Fam. Visser, J. de Graaf, A.C. de Heer, G. Hoeve, J. Jansen, J. Mons.

- Een heel mooi moment was de 'opening' van het Bastion aan de boulevard. Het heeft de nodige problemen gegeven, maar het ligt er nu prachtig bij.

Opening Bastion [foto Anneke Immink]

- Er waren mooie momenten rondom Eibert den Herder. De lezing in maart, het festival in de zomer en de Stedelijke Harmonie gaf een geweldige muzikuitvoering ter ere van onze Eibert.

Er zijn meer prachtige momenten te noemen. Mooi om te zien hoe onze vereniging actief is op allerlei fronten. Geweldig, hoe leden zich inzetten voor onze vereniging, in werkgroepen, als verspreider van het Vittepraetje, als gids in de Vischpoort en wat niet meer.

2019 ligt voor ons: met weer veel mogelijkheden voor mooie momenten. Jan Ruijne is togetreden tot de redactie. Met zijn jarenlange schrijverservaring en kennis van de historie en binnenkort ook Harderwijker kan hij een mooie bijdrage leveren aan het team. Hij is bereid zitting te nemen in het bestuur, waar we heel blij mee zijn. En Dennis Koning meldde zich na de vorige ledenvergadering met het aanbod om taken van Karel Kok over te nemen. Als u instemt met deze voordracht dan zijn we twee (jongere!) bestuursleden rijker. Hoe mooi is dat.

Bij dit Vittepraetje vindt u de uitnodiging voor de Algemene Ledenvergadering in april. We hopen weer veel leden te ontmoeten.

Matty Moggré

prikkbord

Asbestdelver

Waar is het beeld De Asbestdelver gebleven? Dat was de vraag die schrijver Rien de Visser stelde in het laatste Vittepraetje van 2018. De Visser stelde de vraag in zijn artikel over de historie van Asbestona. Dagblad De Stentor deed onderzoek en het blijkt dat het beeld in opslag bij de gemeente ligt. De Visser vindt dat het beeld herplaatst moet worden in het Waterfront – het gebied waar in het verleden de fabriek heeft gestaan. Uit een enquête blijkt dat veel Harderwijkers dat met de auteur eens zijn. Maar het gemeentebestuur is huiverig. Het inademen van asbestvezels is veel mensen fataal geworden. Het zien van het beeld kan 'emoties' oproepen zo vreest de gemeente. Inmiddels heeft het gemeentebestuur besloten het beeld, nadat alle werkzaamheden zijn afgesloten, een plaats in het Waterfront te geven.

Geschiedenisquiz

De eerste Harderwijker Geschiedenisquiz, georganiseerd door Herderewich en Veluvia, mag gerust een daverend succes worden genoemd. Het restaurant zat woensdagavond 21 november 2018 werkelijk stampvol met 'kenners' van Harderwijks historie. Vijfenvijftig mannen en vrouwen, verdeeld over dertien teams, deden mee. Het journalistenteam won. Maar het journaal was schatplichtig aan John Wetzels, de secretaris van Herderewich. Hij was toegevoegd aan dit team. De organisatie was in handen van Martijn Pijnenburg van Herderewich en Pascal Kroon van Veluvia. Het duo is zeker van plan een tweede quiz te houden. Een datum is nog niet bekend.

Stichting Joods Erfgoed Harderwijk

Op 13 september 2018 is de stichting Joods Erfgoed Harderwijk opgericht. De doelstelling is vastgelegd in de oprichtingsakte en luidt: De herinnering aan de voormalige Joodse gemeenschap van Harderwijk bevorderen en alle culturele, maatschappelijke en religieuze aspecten daarvan onder de aandacht blijven brengen, zowel in woord als in beeld. Voor verdere informatie en ontwikkelingen zie www.stichtingjeh.nl

Stichting Historisch Kenniscentrum Harderwijk

Het Historisch Kenniscentrum Harderwijk bevindt zich in het Huis van de Stad naast het Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe. U kunt in het HKH terecht voor informatie over de geschiedenis van Harderwijk of voor genealogische zaken. Openingsdagen: maandag t/m donderdag van 13.30 tot 16.00 uur.

Boek over het Oude Stadhuis van Harderwijk

tekst **Govert van der Boom**

Een nieuw boek dat veel Harderwijkers met plezier zullen lezen: 'Het gouden hart van de stad - Het Oude Stadhuis van Harderwijk'. Het boek biedt veel meer dan de titel belooft. In feite omvat het acht eeuwen Harderwijkse stadsgeschiedenis, opgehangen aan het Oude Stadhuis aan de Markt. Want al sinds de opkomst van de stad in de middeleeuwen vormden het Rechthuis, het Raadhuis en het Wijnhuis van alle ontwikkelingen de spil. Ook nadat het gemeentebestuur eind 1982 naar de Havendam verhuisde bleef het markante gebouw het hart van de stad en het decor van festiviteiten. Al stond het er, afgezien van trouwerijen, nogal wezenloos bij, een doods element op de verder levendige Markt.

Het initiatief om het vroegere gemeentehuis nieuw leven in te blazen kwam van verantwoordelijk wethouder Jeroen de Jong, die creatieve steun kreeg van Cultuurkust en de Popschool. Die zijn ook nieuwe hoofdgebruikers van het gebouw. Steeds meer kansen werden er gezien, wat ten slotte uitmondde in volledige renovatie, inclusief de uiterst grondige restauratie van de raadzaal met zijn goudleerbehang, en tot de uitbreiding van het gebouw met een nieuwe ondergrondse geluidsstudio.

De gemeente wilde, net als rond de vorige restauratie in 1922, de renovatie vastgelegd zien in een begeleidend boek voor geïnteresseerde Harderwijkers. De opdracht ging naar auteur Jos Kunne. Govert van der Boom leverde een aantal tekstbijdragen. Het boek gaat onder meer uitvoerig in op de waarde en de restauratie van het goudleer, die overigens nog niet helemaal voltooid is. Het geeft ook met foto's en verhalen een inkijkje in het vroegere gebruik door college, gemeenteraad en ambtelijk apparaat. Het bevat verder interviews met onder andere de architect en de restauratoren van het goudleer en de 17-eeuwse schilderijencollectie. De nieuwe gebruikers vertellen hoe zij in dit voorheen nogal gesloten bestuursbolwerk bruisende publieksactiviteiten denken te organiseren. Het Oude Stadhuis komt ook weer in gebruik als trouwlocatie. Nieuw zijn het Toeristische Informatiepunt, een soort VVV, in de hal en de openbare koffiekamer rechts van de ingang, met ruime openingstijden, waar iedereen binnenkort terecht kan voor koffie en een smakelijke lunch.

Het boek omvat 200 pagina's met ruim 250 foto's. Het kost € 24,95 en is o.a. te koop aan de balie van het Huis van de Stad en bij het Stedsmuseum Harderwijk. Er is ook een speciale uitgave in beperkte oplage met o.a. een omslag met de *look and feel* van goudleer voor € 59,95.

agenda 2019

Zaterdag 26 januari t/m

zondag 12 mei 2019

Exposities over klederdrachten: 'Prachtdracht: Streekdracht uit Hierden', 'Maandag Wasdag', 'Jong gekleed, oud gedaan'.

Stedsmuseum Harderwijk.

Zie toelichting en

www.stedsmuseum-harderwijk.nl

Dinsdag 19 maart 2019

Lezing Gelderse Academie: 'Heden en toekomst van de religie', door Peter Verbaan.

Catharinakapel, aanvang 20.15 uur, zaal open 20.00 uur.*

Zie toelichting.

Dinsdag 9 april 2019

Algemene Ledenvergadering Vischafslag, Havendijk 13. Uitnodiging volgt nog.

Vrijdag 7 juni en zaterdag 8 juni 2019

Aaltjesdagen. Informatie volgt.

Zaterdag 14 september en zondag 15 september 2019

Open Monumentendagen. Thema: 'Plekken van plezier'. Informatie volgt.

* Toegang gratis, aanmelden niet verplicht, maar wel aan te raden: info@catharinakapel.nl

In memoriam

We ontvingen het bericht van het overlijden van **Jannes Oldewarris**. Jannes is jarenlang lid geweest van Herderewich en was de laatste jaren actief als Vischpoortgids. We wensen de familie veel sterkte toe bij het verwerken van dit verlies.

In ons Vittepraetje van afgelopen december hebben we **Jan van Wageningen** nog bedankt voor zijn jarenlange trouwe dienst als coördinator en verspreider van het Vittepraetje. Mogelijk heeft Jan dat niet meer gelezen, want hij is begin december overleden. We wensen de familie Van Wageningen sterkte bij het verwerken van dit verlies.

Gelderse Academie

De Gelderse Academie organiseert voor het seizoen 2018-2019 een Studium Generale over de ontwikkeling van religie op de Veluwe. Experts geven hun visie op dit onderwerp in vier openbare hoorcolleges in de Catharinakapel, Klooster 1 in Harderwijk.

De volgende colleges in deze serie zijn al geweest:

- Donderdag 29 november 2018: dr. Gert van Klinken: Vroege religie op de Veluwe (prehistorie - Romeinse tijd - kerstening).
- Dinsdag 15 januari 2019: dr. John Exalto: Religieuze gezelschappen op de Veluwe.
- Woensdag 13 februari 2019: dr. George Harinck, als vervanger van dr. Wim Berkelaar: De Domineesfabriek.

Dinsdag 19 maart 2019:

dr. Peter Verbaan: Heden en toekomst van de religie (op de Veluwe).

Wat is de betekenis van de eens zo sterk met deze streek verbonden religie nu de secularisatie lijkt te winnen, maar tegelijkertijd buitenkerkelijke christelijke groeperingen groeien. Wat is de huidige invloed van religie op maatschappelijke problemen, is er nog sprake van theologische ontwikkeling en wat betekent dit alles voor de toekomst van het religieus denken.

Exposities Stedsmuseum Harderwijk

Op 26 januari 2019 openen in Stedsmuseum Harderwijk twee tentoonstellingen waarin streekdracht de hoofdrol vervult: 'Prachtdracht: Streekdracht uit Hierden' met textiel en werk van kunstenaars die werkzaam waren op de Noord-Veluwe en 'Maandag Wasdag' met schilderkunst van Rolina Nell. De tentoonstellingen zijn te zien tot en met 12 mei 2019. Aansluitend bij de bovengenoemde tentoonstellingen is tot en met 17 maart op de vrij toegankelijke begane grond van het Stedsmuseum de reizende expositie 'Jong gekleed, oud gedaan' te zien. Hierin wordt aandacht besteed aan de verschillende kledingvormen, gebruiken en rituelen rondom de voormalige Zuiderzee.

Gevonden!!!

Naar aanleiding van de oproep of er iemand een tekst uit wil typen, meldde zich Joke Jansen. Joke woont in Assen, maar heeft haar wortels in Harderwijk en is nog steeds verknocht aan onze stad. Joke typt nu voor Cor Jansen zijn tekst uit. Cor hoopt in november een boek uit te geven. Natuurlijk komt er vast in voor.

Spiering-ijsvisserij: levensgevaarlijk

Als de winter inviel ging het met de visserij op de Zuiderzee bergafwaarts. Weliswaar werd zoveel mogelijk het jaar rond gevist maar als het koud werd zakten de vangsten en besommingen in. Bij echt strenge vorst vroom de zee dicht en dan restte de visser slechts de ijsvisserij op spiering en bot. Daartoe trok men het ijs op, hakte bijten, zette de netten onder het ijs uit en hoopte op toch nog een redelijke vangst.

De ijsvisserij was vol risico's. Al vroom het dat het kraakte, door stroming, eb en vloed en wind was het ijs, hoe dik het ook leek, verraderlijk. Legendarisch is het verhaal van de drie Durgerdammer vissers die in 1849 14 dagen op een ijsschots over de Zuiderzee dreven en uiteindelijk bij Vollenhove gered werden. Vader Bording en één van zijn zoons lieten daarbij het leven. Maar in elke vissersplaats zijn wel verhalen bekend over angstige spiering-ijsvisserijexpedities die vaak maar net goed afliepen.

HARDERWIJK WINTER 1833

De eerste naam die op het monument voor verdronken vissers in Harderwijk staat vermeld betreft Pieter Bakker. Hij ging eind januari 1833 samen met zijn zoon Klaas en nog een derde, onbekende visser ter spieringvangst op de Zuiderzee. Het werd een drama: zij zakten door het ijs en verdronken jammerlijk. Van het voorval wordt in kranten geen melding gemaakt. Op dat moment bestond nog geen regionale, op de Veluwe georiënteerde krant die dit nieuws ongetwijfeld

Spiering-ijsvisserij op de Zuiderzee (Jos Lussenburg)

had gebracht.

In de familiegenealogie over de familie Bakker lezen we dat de op Urk geboren Pieter Jansen Bakker tussen Elburg en Harderwijk 'circa 1833' verdronk bij het spieringkloppen. Oudste zoon Klaas, nog maar 16 jaar, verdronk samen met zijn vader. Als overlijdensdatum wordt voor hem 27 januari 1833 aangegeven. Over beiden is in Harderwijk geen akte van overlijden opgemaakt: zij werden voorshands vermist en niet teruggevonden.

Maar dan spoelt er op 2 april 1833 bij Elburg een stoffelijk overschot aan. Het daarover in Elburg gemaakte proces-verbaal vertelt meer.

In het jaar 1833, 2 april 's middags om 3 uur hebben Barend Lubbers, vrederechter van het kanton Elburg en de griffier bericht ontvangen dat in de Zuiderzee nabij de stad Elburg was gevonden en aan de stadshaven aangebracht het lijk van een onbekend manspersoon. Vergezeld door de stadsarts spoeden zij zich naar de haven. Daar treffen zij aan een manspersoon, gekleed als visser, met schaatsen aan de voeten, een spieringnet in de hand, zijnde het gelaat wegens de reeds gevorderde staat van ontbinding onbekend. De schouwarts ontdekt geen tekenen van een gewelddadige dood. Hij houdt het er op dat deze persoon ongelukkig in het water is geraakt en verdronken. Voorts heeft men vernomen dat deze persoon waarschijnlijk één van de drie is die in de afgelopen winter op de Zuiderzee tussen Elburg en Harderwijk spiering aan het vissen waren, vermist zijn en vermoedelijk door het ijs geraakt en verdronken. De gevonden persoon moet dan de middelste (van leeftijd, R.O.) van de drie zijn. Diens voornaam was Pieter, geboren op Urk en wonende te Harderwijk.

Twee maanden later, op 4 juni 1833, spoelt ook het stoffelijk overschot van zoon Klaas bij Elburg aan. Volgens het proces-verbaal dat ook dan

weer wordt opgemaakt, gaat het om een manspersoon gekleed als visser, met schaatsen aan de voeten waar omheen een spieringnet geslagen was. Deze persoon, zo meldt het verslag, is waarschijnlijk één van de drie die in de afgelopen winter tussen Elburg en Harderwijk door het ijs zijn geraakt en verdronken. Het gaat om de jongste van de drie en wel de zoon van degene die op 2 april jongstleden is aangespoeld. Zoon Klaas staat op het monument voor verdronken vissers in Harderwijk niet vermeld. Over de derde visser die bij deze tragische gebeurtenis het leven liet, ontbreekt elk spoor.

ACTE VAN BEKENDHEID

De verdrinking van haar echtgenoot Pieter Bakker en haar oudste zoon Klaas moet voor weduwe Hendrikje Hendriksen een zware slag zijn geweest. Zij staat er met haar zeven kleine kinderen, de jongste wordt een half jaar na het overlijden van vader geboren, alleen voor. Drie jaar na de dood van haar man wenst weduwe Hendrikje Hendriksen te hertrouwen. Aangezien er geen akte van overlijden op naam van Pieter Bakker beschikbaar is en een dergelijke akte een noodzakelijk document is bij een voorgenomen volgend huwelijk, wordt een zogeheten 'akte van bekendheid' opgemaakt. Het Burgerlijk Wetboek bepaalt dat, ingeval er geen akte van overlijden kan worden overlegd, de kantonrechter op beëdigde verklaring van vier getuigen een zogeheten 'akte van bekendheid' kan afgeven waarin het overlijden kenbaar wordt gemaakt. In het archief van Harderwijk vinden we de 'akte van bekendheid' over het overlijden van Pieter Bakker. Daarin verklaren vier getuigen, Willem Freriksen, Wouter Jansen, Frederik Rieker-

sen en Samuel Mons, allen visser te Harderwijk, dat zij Hendrikje Hendriksen, weduwe van wijlen Pieter Bakker zeer wel kennen. En voorts dat zij volkomen kennis dragen van het feit dat Pieter Bakker bij het vissen naar spiering op de Zuiderzee op 22 januari 1833 op de hoogte van de Stad Elburg is verdronken. Zij verklaren verder dat zij met voornoemde overledene en zijne huisvrouw vriendschappelijke omgang hebben gehad en zo van het gebeurde volkomen kennis dragen. Zo

nodig zijn zij bereid hun verklaring onder ede te bevestigen.

Met deze acte van bekendheid is een beletsel voor het voorgenomen huwelijk weggenomen. Enkele dagen later, op 4 maart 1836, trouwt Hendrikje Hendriksen met Rende Luitjes, visser te Harderwijk.

OP ZOEK NAAR DE DERDE MAN

Bij het drama op het ijs in 1833 was, naast vader en zoon Bakker, nog een derde man betrokken. Uit het proces verbaal dat in Elburg bij het vinden van het stoffelijk overschot van Pieter Bakker is opgemaakt weten we dat het om iemand moet gaan die ouder is dan vader Bakker. Deze was in januari 1833 44 jaar oud. Overige gegevens over de derde man ontbreken. De overlijdensakten van Harderwijk en Elburg uit 1833 verschaffen geen duidelijkheid over de identiteit van het derde slachtoffer. Er zijn in deze gemeentes in 1833 voorts ook geen, anonieme, stoffelijke overschotten (vader en zoon Bakker uitgezonderd) aangespoeld.

Geven de inkomende en uitgaande stukken van de gemeente Harderwijk uit 1833 misschien aanknopingspunten over onze derde man? Ook dat blijkt niet het geval.

Een laatste mogelijkheid is het benutten van de volkstellingsgegevens van Harderwijk in de jaren 1830 en 1840. Van alle op dat moment in Harderwijk woonachtigen zijn bij de volkstelling naam, leeftijd, beroep, godsdienst en burgerlijke staat opgetekend.

Als we aannemen dat onze derde man een inwoner van Harderwijk was, visser of vissersknecht met een leeftijd van 45 jaar of ouder, kunnen we op basis van de Harderwijker volkstellingsgegevens onze nader uit te zoeken populatie inperken tot ruim 30 personen.

In de volkstellingsgegevens van 1840 zijn we nagegaan wie van deze groep van ruim 30 vissers tien jaar later nog leeft. Dat blijken er 12 te zijn. Onder de resterende 24 vissers moet in principe onze derde man zich bevinden.

Na een proces van speuren en eliminatie stuiten we op de naam van Hannes Jacobs, oud 46 jaar, visser van beroep en gehuwd. Over hem zijn wel zijn huwelijksdatum, hij trouwt met Jannetje Franken, en de geboortedata van zijn kinderen bekend maar een sterfdatum en/of overlijdensakte over hemzelf ontbreken.

Zou hij het derde slachtoffer van het drama in januari 1833 zijn?

WEDEROM EEN 'ACTE VAN BEKENDHEID'

Wettelijk was het destijds zo bepaald dat kinderen bij een huwelijk tot hun dertigste jaar toestemming van hun ouders behoeften. Is één der ouders overleden dan volstaat een akte van overlijden. Ontbreekt deze, dan kan een 'acte

DICHTGEVROREN ZUIDERZEE BIJ HARDERWIJK

van bekendheid' in die omissie voorzien. We zagen dat reeds bij het voorgenomen huwelijk van de weduwe van Pieter Bakker. In november 1838 wenst Wijmpje Jacobs, de dan negentienjarige dochter van Hannes Jacobs, in het huwelijk te treden met Dirk Schuurman. Bij de huwelijksbijlagen vinden we een 'acte van bekendheid' die op slag alles opheldert. Op 13 november 1833 verschijnt voor Pieter van der Breggen, kantonrechter te Harderwijk, een 4-tal vissers, allen wonende te Harderwijk. Het gaat om Mijndert Dirksen, Evert Bruinink, Jan Jonker en Otto van Ark. Zij overhandigen een extract uit het overlijdensregister van de gemeente Doornspijk waaruit blijkt dat op 6 september 1833 in die gemeente aan het strand is aangespoeld het lijk van een manspersoon. Zij getuigen dat dat het lijk is van Hannes Mannessen Jacobs, vader van Wijmpje Jacobs, die eerlangs een huwelijk zal aangaan met Dirk Schuurman. Zij weten dat Hannes Jacobs in januari 1833 met nog twee andere personen op schaatsen ter spieringvangst de Zuiderzee is opgegaan. Geen van drieën zijn zij teruggekomen. De lijken zijner twee metgezellen op die tocht zijn in Elburg aangespoeld en opgevist. Later is een lijk te Doornspijk aangespoeld, door de klederen herkend als dat van Hannes Mannessen Jacobs, vader van Wijmpje. De akte van overlijden die in Doornspijk in september, acht maanden na het drama, is opgemaakt, is nog wat explicieter. "Heden 6 september 1833 hebben wij Meester Henricus Boon, geassisteerd door de ambtsheermeester, aan het strand van Doornspijk, buurtschap Hoge Bijssel, het lijk van een manspersoon gevonden, reeds grotendeels door verrotting onkenbaar geworden en van den linker voet beroofd. Gekleed met gedeelten van klederen,

een rood geruite halsdoek, een gebreide borstrok, een grijze lakenbroek, wollen kousen, een schoen waaraan de sporen van schaatsentouwen zichtbaar waren".

Ook Hannes Jacobs verdient een vermelding op het vissersmonument van Harderwijk.

BRONNEN BIJ HET ARTIKEL

Akten van overlijden 1833 - Gemeente Elburg
 Akten van overlijden 1833 - Gemeente Harderwijk
 Huwelijksbijlagen 1836 - Gemeente Harderwijk
 Huwelijksbijlagen 1838 - Gemeente Harderwijk
 Volkstelling Gemeente Harderwijk 1830
 Volkstelling Gemeente Harderwijk 1840
 R. Uittien-Jacobs - Aanzet tot een genealogie van het geslacht Bakker, een vissersgeslacht te Harderwijk, 2003.

MET DANK AAN:

T. Goossens, Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe
 K. Chr. Uittien, Harderwijk
 P. Dorleijn, Hoorn

De Slag op de Zuiderzee (Abraham de Verwer, 1621)

Schipper Luyt Gerrits en zijn gezin

Familieonderzoek begint met het zoeken naar namen en data: geboorte of doop, huwelijk, overlijden of begraven. Meestal loop je daarmee echter al vrij gauw vast, omdat de kerkelijke registers met betrekking tot doop, huwelijk en begraven dikwijls slechts aaneensluitend aanwezig zijn tot circa 1700 of iets eerder. Vaak bestaan er nog wel incidentele registers van oudere datum, maar er is dan geen onderlinge samenhang meer.

Wanneer je toch verder wilt komen, dan zul je moeten overgaan tot het raadplegen van andere archieven, zoals oude rechterlijke archieven en oude stadsarchieven. Vooral via de rechterlijke archieven blijkt het vaak mogelijk het onderzoek naar je familie tot veel oudere datum uit te laten strekken. In een dergelijk rechterlijk archief komen bijvoorbeeld akten voor die betrekking hebben op de verkoop van onroerend goed, boedelscheidingen, testamenten, huwelijksvoorwaarden en civiele processen. Daaruit kunnen familiebanden zeer duidelijk naar voren komen. Een voordeel is daarbij ook nog, dat het nu ineens niet meer alleen gaat om namen en data, maar dat allerlei wetenswaardigheden uit het leven van alledag

naar voren komen. Het is natuurlijk niet mogelijk om het leven van onze voorouders daarmee volledig te doorgronden. Maar er komen toch allerlei interessante zaken naar voren, die ons onderzoek verdiepen. Daar komt nog bij dat de vondsten in de archieven niet alleen van belang zijn voor het familieonderzoek, maar het geeft ook een meer algemene kijk op het leven van een aantal eeuwen geleden.

LUYT GERRITS

Bij het onderzoek naar de – in de 19^e eeuw – omvangrijke Harderwijkse familie Luiting kon ik, hoewel in de archieven van vóór 1800 vrijwel uitsluitend patronymica (vermelding van vadersnaam zonder werkelijke achternaam) werden gebruikt, de

afstamming toch terugzoeken tot Luyt Gerrits uit Amsterdam. Deze Luyt Gerrits is schipper of 'waterscheepsman'. Hij is circa 1530 geboren en gehuwd met Dyliaen Claes. Luyt Gerrits vestigde zich in Harderwijk. Blijkens het zogenaamde 'burgerboek' in 1564 wordt hij als burger van Harderwijk ingeschreven: 'Luyt Gerrits van Amsterdam factus est oppidanus 24 novemb. ao 1564' lezen we daar. Enkele jaren later, in 1569, werd hij zelfs 'gemeensman', zoiets als lid van de vroedschap. Een broer en een zuster van Luyt Gerrits bleven in Amsterdam wonen; hun namen zullen we in 1604 nog in processtukken in Harderwijk tegenkomen. Overigens is Luyt Gerrits op latere leeftijd weer naar Amsterdam teruggekeerd. Getuigen legden in 1603 verklaringen af over wat zij eerder in Amsterdam uit de mond van (dan al wijlen) Luyt Gerrits 'aende peste ziekte te bedden leggende' hebben gehoord.

Over Luyt Gerrits en zijn vrouw Dyliaen is nog het volgende bekend. In 1576 verklaart Luyt voor schepenen van Harderwijk dat hij aan

Jan Jans en diens huisvrouw Evertge nog 25 'joachim daelers van XXX stuivers' schuldig is.

In 1573 verklaart Dyliaen dat zij, op verzoek van Wyllem Jans Vos, binnen Hoorn "toe ransoen voer sijn soen Gerrit Wyllems de welcke daer gevangen was anno 1573 ynde Palmweeke de somma van derde half hondert hollantse guldens" heeft gebracht. Het zou mij niet verbazen, dat deze gevangenschap iets te maken had met de zojuist aangevangen tachtigjarige oorlog, in het bijzonder dan met de strijd van de Watergeuzen. Eind 1573 vond de zogenaamde Slag op de Zuiderzee plaats. Tijdens die slag werd de Spaanse vloot onder leiding van admiraal Bossu door de Watergeuzen verslagen.

Ook komen we Luyt Gerrits nog tegen in 1579 in het rechterlijk archief van Harderwijk. Hij koopt dan een hof van Henrick Hensen Verhorst voor 'hondert dalers ad XXX stuivers stuck'. Tenslotte blijkt uit processtukken uit latere jaren nog, dat Luyt Gerrits een huis had bij de Leghe Brugs-poorte.

DE KINDEREN VAN LUYT GERRITS EN DYLIAEN CLAES

Uit het huwelijk van Luyt en Dyliaen zijn vijf kinderen bekend, die geboren zullen zijn tussen circa 1550 en 1570, enkele in Amsterdam en een paar in Harderwijk. Hieronder wordt iets verteld over die kinderen.

Claes Luyten, overleden in 1600, was gehuwd met Jannetje Sywerts. Deze Jannetje hertrouwde in 1601. Alvorens zij kon hertrouwen moest voor de kinderen de erfenis van de vader worden geregeld; het blijkt daarbij te gaan om '700 guldens hollants', te verdelen over zes kinderen. Van deze zes kinderen kom ik er later in de archieven nog maar één tegen.

Simon Luyten, schipper, overleden in 1629 en naar eigen zeggen geboren in 1568. Deze Simon is in 1593 getrouwd met Aeltgen Peters, die in 1636 overlijdt.

De 'Luitings' uit de 19e eeuw stammen van dit echtpaar af. Simon en zijn vrouw zijn in diverse processen verwickeld geweest.

Itgia Luyten was eerst gehuwd met Claes Thonis en na diens overlijden met de ruiter Henrick Caeseman van Munster. Voordat Itgia hertrouwde moest zij voor haar kinderen uit het eerste huwelijk de erfenis van vader Claes Thonis regelen. Het ging om twee kinderen, die voor 'vaeders goet' 100 gulden kregen 'met alle haere vaeders clederen tot sijnen lijve behoert hebbende'. Ook het echtpaar Itgia Luyten – Henrick Caeseman is betrokken geweest bij verschillende processen.

Dieuwer Luyten, overleden in 1600, was gehuwd met Peel Hendricx Fick, een schipper, die nog tweemaal trouwde. Peel Hendricx Fick is in een proces verwickeld geweest met zijn zwager Henrick Caeseman, echtgenoot van Itgia Luyten. Voordat Peel Fick voor de tweede maal trouwde moest eerst de erfenis van de moeder, Dieuwer Luyten, voor de kinderen worden geregeld. Er waren drie kinderen, die ieder voor 'moeders goet 300 gulden hollants ad XX stuivers' zouden krijgen.

Eén van deze kinderen – 'Claes, die naer Oestindien is gevaren' – doet mede namens de andere kinderen zijn vader later een proces aan over deze erfenis. Van dit proces is slechts een enkel, beschadigd, stuk bewaard gebleven. In ieder geval blijkt wel, dat de relatie tussen vader en kinderen verre van goed was. Peel Fick verklaarde dat hij de kinderen nog wel meer had toegewezen dan strikt noodzakelijk was geweest en ook dat de kinderen

hem niet geholpen hadden om de, bij het overlijden van hun moeder bestaande, schulden te betalen. Zij hadden hem dat wel beloofd en "die profit will hebben behoert ook schaede te verwachten", voegde Peel daar aan toe. Volgens hem kwam het er eigenlijk op neer, dat zijn kinderen "niet allene haer moeders guet maar haer vaeders guedt te gelick" bij zijn leven wilden hebben. Hij stelde dat door de kinderen "myt groete ondanckbaerheit van haer vaeder geeijst wort, dat hij niet ende hefft, ook int gehele niet gehadt en hefft doe haer zall. moeder levendich ende doot was".

Overigens verklaarden de kinderen in 1614 dat zij van Peel Hendricx hun moeders erfdeel hadden ontvangen. Deze zaak is dus uiteindelijk wel geregeld.

Gerrit Luyten, overleden in 1600. Deze Gerrit was gehuwd met Anna Pilgrums, die in 1603 hertrouwde met Peter Aelsen van Puttersdiek. Ook Anna moest voor haar hertrouwen eerst de erfenis voor haar kinderen regelen. Er blijken drie kinderen te zijn, die ieder 50 gulden als vaders erfdeel zullen ontvangen.

In volgende Vittepraetjes zullen artikelen worden opgenomen, waarin wordt ingegaan op diverse processen, die door de kinderen van Luyt Gerrits en Dyliaen Claes zijn gedaan.

BRONNEN BIJ HET ARTIKEL

Oud-archief gemeente Harderwijk: Burgerboek, inv. nr. 164 (Stadhuis Harderwijk)

Rechterlijk archief Harderwijk: Recognitieboek of protocol van alle volulaire akten, inv. nrs. 136, 138, 140, 141
Onvolledige procesdossiers, inv. nr. 128 (Rijksarchief Gelderland, Arnhem)

Belgische soldaat Fredericus Gummarus De Roeck

In 1881 werd in Antwerpen geboren Fredericus Gummarus De Roeck. Zijn ouders waren Edmondus Alexander De Roeck en Maria Antonia de Rooy. Zijn vader was winkelier in Antwerpen.

Na de val van Antwerpen vluchtte soldaat Fredericus naar het neutrale Nederland. Hij werd geïnterneerd in het kamp te Harderwijk.

Op 18 december 1916 overleed hij in het Militair Hospitaal aan de Kaatsbaan op 35-jarige leeftijd. Hij werd begraven op het Belgische Militair Ereveld op de begraafplaats Oostergaarde te Harderwijk.

Foto boven:
Soldaat F.G. De Roeck

Foto geheel links:
Militair Hospitaal

Foto links:
Grafsteen van Fredericus
De Roeck op het Belgische
Ereveld op de Begraafplaats
Oostergaarde in Harderwijk

Depot voor Buitenlanders 1919- 1922

In 1919 werd het voormalige Belgenkamp omgevormd tot Depot voor Buitenlanders in Harderwijk.

In Nederland kwamen zo'n 150.000 voormalige krijgsgevangenen aan uit de opgeheven kampen in Europa. En in Harderwijk was toch een leeg kamp, dus kwamen in januari 1919 de eerste krijgsgevangenen aan, wachtend op terugkeer naar hun vaderland.

CHAOS NA HET EINDE VAN DE OORLOG

In Europa was het een complete chaos. Zo'n 60 miljoen militairen moesten naar hun vaderland terug, maar waar was dat? In Versailles hadden de overwinnaars gezellig Landje Pik gespeeld. De Donaumonarchie werd gekortwiek en ook Rusland moest terrein inleveren. Hadden zij im-

mers niet stiekem een wapenstilstand gesloten met Duitsland en de Tsaar vermoord? Het gevolg van de onderhandelingen was dat er zelfs twee nieuwe staten werden gesticht: Tsjecho-Slowakije en Joegoslavië. Polen werd weer een groot land; Roemenië werd vergroot en Hongarije en Bulgarije werden verkleind.

De voedselvoorziening was dramatisch, het vervoer was onvoldoende, veel was gevorderd. Lange treinen met goederen en oorlogstuig werden als oorlogsbuit meegenomen.

In Nederland zelf werden langzaam aan zo'n 150.000 gemobiliseerde militairen naar huis gestuurd. Ook al het oorlogsmaterieel moest weer worden opgeborgen.

DEPOT VOOR BUITENLANDERS HARDERWIJK

De krijgsgevangenen moesten wachten op vervoer naar huis, maar dat zou even duren. Bovendien was de situatie van veel van deze soldaten nogal divers:

- Wilde men wel terug naar een nieuw land, dat in burgeroorlog was?
- Veel mensen waren stateloos en hadden geen geldige identiteitspapieren, waar moest men heen?
- Sommigen waren deserteurs. Zij durfden helemaal niet terug naar hun vaderland!
- Anderen hadden zich gemengd tussen de gevangenen om zo hun dubieuze verleden uit te wissen.

Het Depot wachtte daarom een zware taak. In eerste instantie kwamen er zo'n 7000 voormalige krijgsgevangenen. Ze werden in twee groepen verdeeld: 'Politiek verdachten' en 'Overigen'. Als bij de laatste groep toch nog verdachten waren, werden die overgeplaatst naar de eerste groep. Russen waren bij voorbaat verdacht, zij konden met hun ideeën anderen besmetten.

RATATOUILLE

Het was in het kamp een bont gezelschap: Tsjechen Finnen, Hongaren Duitsers, Belgen, Italianen, Chinezen en Russen uit diverse landen. Er heerste geen discipline en hiërarchisch gezag ontbrak. Bovendien liet niemand zich meer iets gezeggen. Men weigerde de eenvoudigste schoonmaakwerkjes uit te voeren of zelf het eten te bereiden. Iedereen was de gevangenschap meer dan zat.

Een speciale groep vormden de prostituees, die waren overgebleven nu de oorlog was afgelopen. Zij hadden in bordelen aan het front dienst gedaan.

Zij werden achter prikkeldraad in aparte barakken opgesloten. Alleen het bewakingspersoneel had toegang!

Voor mannenliefde was geen plaats, daarop stonden hoge straffen.

Er ontstonden in het Depot veel ongeregeldeheden, die de landelijke pers haalden en Kamervragen opleverden. Werd Harderwijk weer 'Het Gootgat van Europa'? Zelfs de Staat van Beleg werd uitgeroepen. Stadsgenoten voelden zich bedreigd. Verpleegsters uit Sonnevank, kleuters uit Hierden en wandelaars werden lastig gevallen door rondzwervende gevangenen. Ook cafébezoekers werden belaagd.

De commandant nam daarom rigoureuze maatregelen. Het gevolg was dat veel van het bewa-

SS Lingestroom brengt onder begeleiding
Russen naar Talinn

kingspersoneel, dat de wrede straffen moest uitvoeren, deserteerde.

Langzaam aan kwam er verbetering:

- Goedwillende bewoners van het Depot kregen meer vrijheid en
- Nieuwe bewakingsmilitairen werden begeleid.
- Internationaal kon de toelating van ontheemde militairen beter worden geregeld.
- Russen, die sowieso verdacht waren en daarom veel aandacht vroegen, mochten worden gepatrieerd (of uitgezet?)

NIEUWKOMERS

Na het vertrek van de reguliere krijgsgevangenen kwamen er vluchtelingen binnen die geen verblijfstatus hadden. Het waren hoofdzakelijk geïnterneerden. Sommigen werden verdacht van communistische sympathieën. Daarvoor werden zelfs undercover agenten ingezet.

Een speciale groep vormden Joodse vluchtelingen uit Galicië (Spanje) die daar werden gediscrimineerd. Het was een hechte groep gezinnen en alleenstaanden. In Harderwijk ontstonden comités om deze mensen te helpen.

Het was een bonte mengeling van nationaliteiten, waardoor er vaak onenigheden ontstonden. Hiernaast ziet u een overzicht van de verschillende nationaliteiten in 'Depot Buitenlanders' te Harderwijk in 1920.

Totaal zijn dit 510 personen, waarbij de Russen en Polen veruit in de meerderheid waren.

Veel voorkomende beroepen zijn kleermaker, scholier, soldaat, koopman en landarbeider. Deze gegevens komen uit: Bevolkingsregister van in het kamp 'Depot Buitenlanders' verblijvende vreemdelingen (1 januari 1920).

Uiteindelijk werd het kamp Harderwijk op 1 januari 1922 opgeheven.

Russen	163
Russisch-Pools	18
Oekraïners	6
Wit-Russen	1
Tartaren	1
Litouwers	2
Estlanders	2
Letten	7
Polen	104
Armeniërs	1
Hongaren	8
Tsjechen	6
Roemenen	1
Fransen	25
Finnen	1
Oostenrijkers	39
Turken	1
Duitsers	24
Noren	2
Belgen	49
Amerikanen	20
Portugezen	3
Zwitsers	3
Engelsen	2
Denen	2
Spanjaarden	6
Italianen	3
Cubanen	1
Ottomanen (Cairo)	1
(Waldemar)	1
Brazilianen	1
Japanners	1
Argentijnen	1
Mexicanen	1
Grieken	1
Zwedeb	1
Serven	1

Hendrik Dalhuisen onderwijzer en onderzoeker

Vaak zijn het de bestuurders, de landheren en de notabelen die hun stempel drukken op de lokale geschiedenis. Maar een gewone onderwijzer? Hendrik Dalhuisen (1850-1927) is zo'n onderwijzer die het verdient om in de schijnwerpers te staan. Hij was een veelzijdig man en een toegewijd onderwijzer. Maar het is vooral zijn uitgebreide fotocollectie die hem historisch gezien interessant maakt. Anne Vermeer – zijn opa Andries Vermeer was een collega en boezemvriend van Hendrik – schreef een biografie over deze bijzondere Harderwijker.

De redactie publiceert Vermeers verhaal in twee delen. In dit eerste deel krijgen we vooral een beeld van de onderwijzer en onderzoeker Hendrik Dalhuisen.

Hendrik Dalhuisen was onderwijzer in Harderwijk en in zijn tijd ook bekend om zijn voordrachten met de toverlantaarn. In 'Kent u ze nog ... de Harderwiekers' (1976) en 'Harderwijk vertelt' (1983) staan enkele foto's waarbij zijn naam wordt vermeld, maar Dalhuisen blijkt een grote collectie foto's, glasnegatieven, lantaarnplaatjes en stereofoto's nagelaten te hebben. Deze nalatenschap was onbekend, omdat die niet onder zijn eigen naam, en op verschillende plekken bewaard was gebleven. Nader onderzoek wijst uit dat Dalhuisen niet alleen een veelzijdig en begaafd man was, maar ook als amateurfotograaf een belangrijke plaats inneemt in de geschiedenis van Harderwijk.

Hendrik Dalhuisen werd op 22 juni 1850 in Oene geboren als zoon van Albert Dalhuisen, smid, en Teuntje Riphagen. Zijn vader overleed toen Hendrik nog geen vier jaar was, en zijn moeder bleef met hem en zijn twee jaar jongere zus (Maria) Gerradina op de Donselaarsweg 6 in Oene wonen. De familie was niet onbemiddeld, en had van oudsher wat landerijen van het voormalige klooster Nazareth in Oene in bezit. Eind 1868 vertrekt Hendrik als beurskwekeling naar Arnhem om de rijksnormaallessen te volgen en hij slaagt eind 1868 of begin 1869 voor het examen als hulponderwijzer. In 1869 wordt hij hulponderwijzer aan school A in Harderwijk; hij woont in op de Smeepoortenbrink nummer 7. Tussen 1885 en 1890 verhuist hij naar de Donkerstraat 61 en vanaf circa 1900 woont hij in de Smeepoortstraat 19. Zijn zus Gerradina huwt in 1875 met Gijsbert van Koldenhoven, die introuwt en boer wordt. Hendrik blijft mede-eigenaar van het ouderlijk huis in Oene, en heeft daar een eigen kamer waar hij ook na de dood van zus Gerradina in 1899 en haar man in 1896 regelmatig verblijft. Hij is dan bij hun zoon Albert van Koldenhoven en diens vrouw Jennigjen Nieuwenhuis, met name in de schoolvakanties. Hendrik Dalhuisen werkt 46 jaar, van 1869 tot 1915, als onderwijzer in het openbaar lager onderwijs, en daarnaast van 1881

Foto uit album *Kreiken*,
Stadsmuseum Harderwijk

tot 1921 als opleider van de rijksnormaallessen. Hij krijgt in 1924 van de stad Harderwijk de gemeentemedaille in zilver uitgereikt vanwege zijn verdiensten in het onderwijs en het openbare culturele leven van de stad. Dalhuisen blijft ongehuwd en overlijdt op 3 maart 1927, waarschijnlijk als gevolg van een beroerte. Hij ligt begraven in een familiegraf in Oene.

DALHUISEN EN HET ONDERWIJS

Mogelijk draait Hendrik met 15-17 jaar al mee als hulponderwijzer in Harderwijk in de lespraktijk van een ervaren schoolmeester, de gebruikelijke route naar het onderwijzerschap in die tijd. Hij krijgt – na een vergelijkend examen – eind 1868 een rijksbeurs van 250 gulden waarmee kwekelingen in staat werden gesteld om onderdak te vinden bij lokale gastgezinnen. De regeling was door de overheid ingesteld om een voldoende bezoek van de kweekscholen en rijksnormaallessen te verzekeren – 'vermogende' kwekelingen waren er niet te verwachten omdat het latere onderwijzerschap nu eenmaal slecht betaalde en voornamelijk door jongeren uit de lagere standen werd geambieerd. In Arnhem volgt Hendrik een jaar de rijksnormaallessen en na zijn slagen voor het examen keert hij terug naar Harderwijk. Hij wordt hulponderwijzer op School A in de Israëlstraat, de 'Armenschool', waar in augustus 1868 nieuwe lokalen in gebruik zijn genomen. Eind 1878 wordt hij benoemd tot eerste hulponderwijzer aan School B, de 'Burgerschool', die in 1877 in een modern gebouw met zes lokalen en een gymnastieklokaal op de Vischmarkt was gevestigd. In 1910 verzoekt hij het gemeentebestuur om op de tot twaalf klassen verbouwde school A aangesteld te worden, en zijn verzoek wordt ingewilligd. In de gemeenteraad had een strijd gewoed met B&W over het vergroten van de Armenschool (die gratis was) en het verplaatsen daarvan naar de Vischmarkt. De daar gevestigde Burgerschool (die schoolgeld hief) bleef 6-klassig en verhuisde naar de locatie van school A in de Israëlstraat. In 1915 krijgt de 65-jarige Dalhuisen op zijn verzoek eervol ontslag. Hij krijgt van het personeel een gouden bril bij zijn afscheid. Zijn pensioen bedraagt 760 gulden per jaar.

Foto personeel school A en B uit 1915-1916. Zittend, rechts van de tafel, Dalhuisen. Ook (vertekend) afgedrukt in "Kent u ze nog ...".
Foto collectie H. van Essen

Dalhuisen is van 1877 tot 1913 ook verbonden aan de Gemeentelijke Avond Teekenschool; in 1878 krijgt hij een gratificatie van 100 gulden "voor de bijzondere goede diensten, door hem in 1877 aan het onderwijs op de teekenschool bewezen". Van de producten van die lessen worden ook tentoonstellingen georganiseerd: "Geen openbare teekenles, maar de vruchten van het tekenonderwijs gedurende den afgelopen cursus lagen deze week ter bezichtiging in het lokaal waar die les gegeven wordt. Van alles wat – landschappen naar voorbeelden, koppen naar pleisterbeelden, voorwerpen naar de natuur, ornamenten en bouwkundige plannen – van alles vindt men daar welgeslaagde proeven, ten bewijze dat het onderwijs door de heeren Makkink, Dalhuisen en Vermeer leerzaam en oordeelkundig gegeven en door de leerlingen goed opgevat werd". In 1913 vraagt hij ontslag van de Tekenschool. Dalhuisen geeft ook privé tekenlessen "voor eerstbeginnenden in het Teekenen met krijt en potlood, voor meergevorderden in het werken met den doezelaar, met O.I. inkt, sepia en kleuren en porceleinschilderen." In juni 1881 krijgt Harderwijk ministeriële goedkeuring voor het geven van Rijksnormaal-

*Smeepoortenbrink 8 genomen rond 1885
vanuit woonhuis Dalhuisen op nr. 7, 1hoog,
Foto collectie Petersen*

lessen, waar Dalhuisen Rekenkunde en later ook Natuurkunde en Biologie doceert. Dalhuisen is veertig jaar lang opleider, en heeft in die periode in totaal 181 kwekelingen gehad. "Klein en tenger, ijzeren brilletje op, stereotiep met één arm over het kachelscherm, als hij niet schreef of proeven deed, gaf hij les met een onvermoed zware stem. Hij wist enorm veel en kon veel overbrengen ook. Ik herinner me nog de planten die hij ons leerde kennen. Als medewerker van het K.N.M.I. bracht hij 's avonds met chronometrische regelmaat zijn verslagen op de post." Hij geeft ook, samen met schooldirecteur Beumer, hoofdactecursussen voor onderwijzers uit de wijde omtrek, en is in 1902 en 1903 gecommiteerde bij onderwijzersexamens in Arnhem, voor Nederlands en Natuurgeschiedenis.

CULTURELE ACTIVITEITEN

Naast zijn betaalde werk in het onderwijs is Dalhuisen zeer actief in het culturele leven in Harderwijk. Hij is secretaris van de zangvereniging Concordia, bestuurslid van de Volksbibliotheek, van de afdeling Volksonderwijs, bestuurslid (secretaris) van de Maatschappij tot Nut van het

Algemeen, van de onderafdeling Floralia, vereniging ter bevordering van het kweken en houden van bloemen en planten (" 't Kweken van bloemen werkt veredelend op den geest. Wie de bloemen liefheeft zal niet baldadig zooveel schoons vernielen"), en vanaf zijn pensionering, bestuurslid van de Bond van Gepensioneerden "ter bevordering hunner belangen en met uitsluiting van partijpolitiek". Ook zit hij in het comité voor het Rembrandt-jaar 1906 dat als doel had "ter eere van Rembrandt's nagedachtenis, de woningen der minder bedeelde medeburgers te verlevendigen en te versieren met zijne kunst", in het Pestalozzi-herdenkingscomité, en in het comité tot oprichting van een 'oudheidkamer'.

Dalhuisen geeft voordrachten, met de toverlantaarn toegelicht, over de meest uiteenlopende onderwerpen: Egypte, Pasteur en zijn ontdekkingen, over de Franse Revolutie, of hij verzorgt lichtbeelden met toelichtingen van anderen: over het leven en de voortplanting van vissoorten, over dierenbescherming, over Luthers leven en werken, over het Oranjehuis en de historie van Nederland.

Die avonden worden niet alleen alom geprezen, maar trekken ook veel mensen, soms 400 bezoekers, zoveel zelfs dat er regelmatig herhalingen plaatsvinden. " 't Waren weer hoogst genotvolle uren, die gisteren avond de bezoekers der Volksleeszaal in dit lokaal doorbrachten. Geen wonder, want behalve dat de heer Dalhuisen, onderwijzer alhier, hun op zeer eenvoudige en aangename wijze van het oude Egypte verhaalde, bracht hij de voornaamste merkwaardigheden uit die dagen door zijn toverlantaarn op doek. Veel schoons kreeg het oog te aanschouwen; ook prachtige gezichten van Harderwijk uit deze en vroegere eeuwen. Het schoonheidsgevoel der menigte werd opgewekt, of bijzonder gestreeld; maar ook de lachspieren der aanschouwers werden nu en dan in beweging gebracht. Iedereen amuseerde zich best, hetgeen duidelijk waar te nemen was uit de groote stilte, nu en dan afgewisseld door een krachtig handengeklap. De heer Dalhuisen heeft dezen avond een ieder zeer aan zich verplicht. Jammer dat niet alle belangstellenden wegens gebrek aan plaatsruimte konden toegelaten worden; doch ook

deze wil de heer Dalhuisen tevreden stellen door voor hen op Vrijdag 27 Januari, 's avonds half acht nogmaals op te treden".

Vanaf 1892 houdt hij in het winterseizoen elke maand wel twee voordrachten met lichtbeelden verlicht, meestal in de Volksleeszaal of Concertzaal, maar ook voor verenigingen (bijvoorbeeld Algemeen Belang, de Harderwijker Werklieden Vereeniging, Maatschappij tot Nut van het Algemeen, of de Chr. Jongelingsvereniging "Daniël"), en voor opleidingen of cursussen, al dan niet bij de afsluiting van hun jaar. Ze gingen over bepaalde inhoudelijke onderwerpen, maar "... er was afwisseling genoeg: oud en nieuw Harderwijk met bekende en onbekende figuren, historie en fantasie, ernstige en grappige tafereeltjes, enzv.". Ook voor kinderen houdt hij vertoningen met lichtbeelden: "De Heer Dalhuisen bracht kijkjes uit ons stadje op 't doek, om daarna een bezoek aan de voornaamste steden van ons land te brengen en enkele prachtige oorden uit 't buitenland. [...] De clou van dit druk-bezochte kinderfeest was echter het verhaal van Simbad, die ettelijke avonturen beleefde. De Heer Dalhuisen had tevens nog wat 'om te lachen', door op handige wijze levende beelden op 't laken te brengen". Dalhuisen kalligrafeert ook herdenkingsbundels, zoals die voor schoolopziener Gangel en voor onderwijzer Kreiken, waarvoor hij mogelijk ook foto's levert. Bij al deze culturele en maatschappelijke activiteiten "[trachtte hij] inzake godsdienst en politiek

[...] zooveel mogelijk neutraal te blijven, en was steeds bereidwillig om met zijn toverlantaarn iedereen, van welke geestesrichting ook van dienst te zijn, zonder daarvoor iets vergoed te willen hebben".

Voor zijn verdiensten voor Harderwijk en haar inwoners krijgt Dalhuisen de gemeentemedaille uitgereikt, en dat was eigenlijk tegen zijn zin: "Ik hoor nog mijn vader zeggen: 'dan heeft-ie zich toch nog om laten praten!' ". Wel verzoekt Dalhuisen die medaille uit te reiken in de beslotenheid van de raadszaal, en niet in het openbaar. Doorgaans werden gemeentemedailles op het bordes van het stadhuis uitgereikt.

Dalhuisen maakt vanaf 1895 ook deel uit van een fenologisch netwerk met vrijwilligers die vanuit heel Nederland observaties van planten en bloemen in de natuur aanleverden aan de Landbouwhogeschool Wageningen. "Van 1895 af leverde hij de meest volledige lijsten en zijne gegevens kon de wetenschap als een betrouwbare basis gebruiken."

HANDIGE KNUTSELAAR

Dalhuisen was overigens niet alleen een man van kennis en wetenschap, maar blijkt een aantal vermeldingen ook een zeer technisch onderlegde man, en vaardig met zijn handen. Zo prijst de burgemeester hem in een dankwoord als "de man die zoo knap de elektrische visscherij daar in den hoek had gemaakt." Rende Vermeer - vader van de auteur - schrijft: "Hij was bovendien een handig knutselaar. Hij had bijvoorbeeld een

*Panorama vanaf de Vischmarktschool.
Linkerdeel van een stereofoto, collectie Petersen*

Dalhuisen op zijn De Dion Bouton tricycle met kentekennummer M270. 3e van links Maria Magdalena Vermeer, echtgenote van Andries Vermeer, rechts Reijntje Vermeer, zus van Andries. Vermoedelijk 1910. Stereofoto uit collectie Petersen

complete stoommachine gemaakt, met alle technische snufjes, gestookt met een spiritusbrander. Het meest indrukwekkende eraan vond ik het apparaat waardoor automatisch de druk werd vermindert als het toerental van de machine te hoog werd. Hij beschikte ook over een telescoop, waarmee de kraters op de maan werden bekeken”.

Dalhuisen had een De Dion Bouton Tricycle, en was de tweede persoon in Harderwijk die een kentekenbewijs had (M270, uitgegeven 27 februari 1906). Later ruilde hij die in voor “een zwarte T-Ford, met open kap en vier zitplaatsen. Nu waren auto’s in die vroege twintiger jaren nog schaars. Behalve de dokters, de notaris, een enkele rijke bankier en nog een paar zéér welgestelden had niemand er een. Prachtig dus om zo nu en dan een ritje te mogen meemaken. Het gebeurde overigens niet zo vaak, want oom Dalhuisen was, denk ik, erg zuinig op zijn vehikel. Bovendien had het wat verder van huis gaan zo zijn risico’s. De eigenaar had wel verstand van het motorisch gebeuren en zat er nogal eens aan te sleutelen. Maar ik weet nog hoe we eens vastzaten op een pas geopende grintweg tussen Ermelo en de Zwarte Boer omdat het machien de kar niet verder kon trekken.”

In het tweede deel over Hendrik Dalhuisen aandacht voor zijn werk als fotograaf. Zijn nalatenschap is van grote betekenis voor wie een beeld wil krijgen van het Harderwijk van rond 1900.

Dit artikel staat ook op de website van Herderewich, maar dan met literatuurlijst en uitgebreid notenapparaat. Vanwege het ruimtebeslag heeft de redactie ervoor gekozen om dit in het magazine weg te laten.

Donkerstraat met man met handkar, rond 1893, foto collectie Petersen

Van alles wat ver-EEUW-igd (75)

Het tweede deel van de slotaflevering.

Op het landgoed De Trippenmaker is al enige tijd de militaire slachtplaats gevestigd, maar zeker niet tot ieders tevredenheid. Er wordt gesproken over **misstanden**. De plannen voor een ander onderkomen resulteren in een nieuw gebouw aan de rand van de gemeenteweide, bij het station. Eind maart wordt **het slachthuis** officieel geopend. Ene J.H. is blijkbaar bedreven in huisslachten, want hij is actief in Nijkerk, Harderwijk en Hierden. In alle drie plaatsen worden zijn activiteiten ontdekt en dat betekent ook steeds dat het vlees in beslag genomen wordt. De Harderwijker bakker H.v.A. is in mei 1918 één van de gedupeerden. Er wordt proces-verbaal opgemaakt voor het laten slachten van twee varkens. Een zware straf is er in november voor de landbouwer A.B. in Hierden. Hij zou niet geweten hebben dat er een vergunning nodig was. De strafeis is f 200,- boete of 3 maanden hechtenis. Ook kinderen krijgen straf als zij zelfs maar proberen iets nuttigs mee te nemen uit het bos of van verboden terrein, zoals drie meisjes die eikels rapen en elk f 3,- of een week tuchthuisstraf krijgen.

Voor velen is het dan ook een goed bericht als er midden november sprake is van een wapenstilstand. In de stad is er op 28 november in alle kerken een dank- en bededag. Voor het eerst sinds augustus 1914, toen de mobilisatie werd afgekondigd, laat de stadhuis klok weer van zich horen. **De terugkeer van duizenden ontheemden** wordt in gang

gezet. Dat betekent niet dat ieder meteen weg kan. En er zijn al weer veel geruchten over nieuwe vluchtingenstromen die op gang komen, Fransen en Italianen met name. Veel Harderwijkers, waaronder soms de burgemeester of een wethouder, doen de Belgen uitgeleide aan het station, waarbij de krant aantekent: ‘En vele meiskens gingen bedroefd weer stadwaarts’.

De zogenaamde ‘kettinghandelaren’ maken zich grote zorgen. Zij hebben veel geld gestoken in grote voorraden van artikelen die met grote winsten verkocht zouden kunnen worden. Maar als de vrede in het verschiet ligt en later getekend is, is er in één week soms sprake van een prijsdaling van hun voorraad van 25%. De overheid wil ook op deze geldstroom grip krijgen, want er wordt in een advertentie opgeroepen aangifte te doen **inzake de oorlogswinstbelasting**. Er schijnen, weliswaar elders, maar toch, gevallen te zijn waarin er in vier jaar een stijging was van circa f 5.000,- tot meer dan het twintigvoudige. Als er na enkele weken al veel Belgen vertrokken zijn, wordt hier en daar geconstateerd dat de achterliggende periode voor Harderwijk niet slecht was.

De aanwezigheid van de geïnterneerden en hun gezinnen is onze gemeente ten stoffelijk voordeel geweest. De toeleg van enkele onzer ingezetenen op de beurzen der vreemdelingen werd door ingrijpen der autoriteiten krachtig onderdrukt.

Wel is het een treurige situatie, dat er net in deze tijd sprake is van een opmars van de z.g. **Spaanse griep**, zo’n tien jaar na de vorige epidemie, die vier jaar duurde. Er zijn inmiddels veel overlijdensberichten,

ook onder de Belgen, waar de griep veel slachtoffers heeft gemaakt. Half november wachten er nog 22 slachtoffers op een begrafenis, waarvan er op 16 november dertien worden begraven. Over de situatie in Hierden is te lezen dat er nog nooit sinds mensenheugenis in het dorp zoveel families tegelijk in rouw werden gedompeld, n.l. wel twintig in 10 dagen tijd. Terwijl de kranten door ziekte van het personeel in een dunnere uitgave verschijnen, nemen de overlijdensberichten steeds meer plaats in.

De rechter mr. J.A. van Pesch overlijdt op 42-jarige leeftijd. Veel ouder, wel 90 jaar, is de heer Pieter de Vroom geworden. **Arend Hamstra, bekend van de begraafplaats** wordt slechts 55 jaar. Hij was jaren lang opzichter.

Wijnand Klaassen, 17 jaar, wordt in De Tinnegieter op het land onwel met dodelijke afloop. De Burgerlijke Stand gaat natuurlijk over de Harderwijkers, maar wordt ook voor een deel gevuld met de namen van de Belgische vluchtelingen. Welluidende voornamen, soms wel drie of vier, hele andere familienamen, het is allemaal voorbij gekomen in de kolommen van de krant.

Al eerder heb ik wel eens iets vermeld over het gezin van **Willem Prins (1854-1914)** en **Teuntje Klaassen (1865-1957)**; hun namen

waren wel vaker in de kranten te lezen, o.a. in de Burgerlijke Stand. Dit zijn mijn overgrootouders. Zij kregen een groot gezin; er werden, behalve een levenloos kind, nog vier jongens en negen meisjes geboren. Alle jongens heetten Jan; drie werden nog geen jaar oud. In 1999 heb ik er niet over geschreven, maar toen had ik de geboorte in 1899 van de vierde Jan kunnen noemen. Ook hij werd niet oud, maar 18 maanden. Er zijn drie meisjes jong overleden, één in 1905 op 3-jarige leeftijd als gevolg van een ongeluk met een wagen met een vracht stenen. Zij kwam op weg naar Staverden onder de wielen terecht. Dit stond toen ook

in de krant, evenals het overlijden in november 1914 van Willem Prins zelf, die actief was in de arbeidersbeweging en geroemd werd als een sociaal en behulpzaam mens. Zijn vrouw bleef achter met twee dochters, Rosina van 18 en Fennetje Gerritje van 3 jaar oud.

De oudste vier waren toen al getrouwd en Rosina, de vijfde, is dit in 1917 van plan. In augustus gaat zij in ondertrouw met de Belg Frans Joseph de Bodt. Zijn ouders geven **geen toestemming** voor het huwelijk. De bruidegom laat dan bij de gemeente een akte opmaken, waarin hij verklaart de vader te zijn van het

kind dat mejuffrouw Rosina Prins verwacht. Vandaar dat in november 1917 beiden in de geboorteakte als ouders van de kleine Frans Joseph Willem De Bodt worden genoemd. Het huwelijk zal dan nog de nodige maanden op zich laten wachten tot 5 juni 1918. Na de oorlog is de familie De Bodt-Prins naar België vertrokken en net over de grens met Zeeuws-Vlaanderen gaan wonen. Rosina is 28 augustus 1954 in Sint Niklaas (B) overleden.

Ook het bruidspaar Klaas Foppen/Bertha de Block laat Nederland later achter zich en gaat, met hun inmiddels geboren dochter, in België in de geboortestreek van de bruid wonen. **Andere bruidsparen uit 1918: Anne Franciscus Goettsch, geboren in Utrecht, en Neuleke Tromp;** de visser Harmen Mons en de Hierdense Aaltje Boonen en verder Jacob Boonen, ook uit Hierden, met Catherina Sybilla Kiehl, geboren te Hull in Engeland, dochter van het echtpaar Kiehl-le Comte, tamelijk internationaal, zo te zien. Jacob Boonen is een oom van Aaltje Mons-Boonen.

Bij wet is bepaald dat de zomertijd definitief (!) wordt ingevoerd, in 1918 van maandag 1 april tot maandag 30 september.

— De Zomertijd eindigt a.s. Zondag. In den nacht van Zondag op Maandag worden dus alle uurwerken gedurende 1 uur stil- of teruggezet.

Maar van groter belang was het aannemen van de Zuiderzeewet, die de komende 20 jaren (en nog lang daarna) het leven van veel Harderwijkers, vooral de vissers, zou veranderen.

Teuntje Klaassen, weduwe van Willem Prins, in 1915 gefotografeerd met haar jongste dochter Fennetje Gerritje Veltmaat-Prins(1911-1976)

Dankzij deze sponsors is het mogelijk een mooi blad uit te geven:

Word voor minimaal € 50,00 sponsor van ons Vittepraetje. Wij vermelden u op de website (met link) en in ons blad. Mailen kan ook: info@herderewich.nl

Ja ik steun de uitgave van het Vittepraetje

naam

telefoon e-mail

en ik maak mijn bijdrage à € binnenkort over op rekeningnummer IBAN: NL93 INGB 0003 0361 92 t.n.v. Herderewich

datum handtekening

*Mensen die werken voor de voedselvoorziening van het Belgenkamp.
De man links onder het rode kruisje is Willem Prins,
de overgrootvader van Gijsje Verwijs-ten Hove
(Foto gemaakt oktober 1914 in de omgeving van het Belgenkamp)*

Vittepraetje

De naam van ons kwartaalblad 'Vittepraetje' is een taalkundige vrijheid, gebaseerd op 'vitte' en 'praetje'.

Een 'vitte' was de naam van een handelskolonie in Scandinavië tijdens de late middeleeuwen. De Harderwijkse koggen voeren in de Hanzetijd onder andere naar Scandinavië. Op de zuidpunt van het Deense eiland Schonen had Harderwijk een eigen vitte, een stuk land met pakhuizen, winkels, kramen en werkplaatsen voor kooplieden en ambachtslieden. Ze woonden en werkten daar. Op de vitte golden dezelfde wetten en regels als in Harderwijk. Een vitte was dus een plaats uit de historie en ver weg van de stad Harderwijk.

Een 'praetje' is een kort gesprek over alledaagse dingen, of een kort verhandeling of lezing. Kooplieden en ambachtslieden op de vitte waren soms maanden van huis en konden in de winter vaak niet uitvaren voor de thuisreis. Tijdens hun verblijf daar moesten de kooplieden zich zien te vermaken en dat deden zij onder andere met het vertellen van verhalen. Ook na terugkomst in Harderwijk waren de sterke verhalen niet van de lucht.